

XOSIYAT BOBOMURODOVA ASARLARI LEKSIKASI

Safarova Zenira Ulug'murodovna

Navoiy davlat universiteti

o'zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18253608>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xosiyat Bobomurodova she'riyatida qo'llangan leksik birliklarning semantik, stilistik va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida shoir she'rlaridagi umumadabiy, emotsional-ekspressiv, ramziy va falsafiy leksika qatlamlari aniqlanib, ularning badiiy matndagi o'rni va vazifasi yoritildi. Leksik-semantik, stilistik va lingvopoetik tahlil usullari asosida olib borilgan tadqiqot natijalari Xosiyat Bobomurodova individual poetik uslubining lingvistik asoslarini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: badiiy matn, leksika, poetik til, individual uslub, emotsional-ekspressiv birliklar, ramziy leksika, lingvopoetika.

Аннотация. В статье анализируются семантические, стилистические и функциональные особенности лексики в поэзии Хосият Бобомуродовой. В ходе исследования выявлены основные лексические пласты — общеязыковая, эмоционально-экспрессивная, символическая и философская лексика, а также раскрыта их роль в формировании художественного смысла текста. Применение лексико-семантического, стилистического и лингвопоэтического методов позволило определить языковые основы индивидуального поэтического стиля поэтессы.

Ключевые слова: художественный текст, лексика, поэтический язык, индивидуальный стиль, эмоционально-экспрессивные единицы, символическая лексика, лингвопоэтика.

Abstract. This article examines the semantic, stylistic, and functional features of lexical units in the poetry of Xosiyat Bobomurodova. The study identifies the main lexical layers — common literary vocabulary, emotional-expressive, symbolic, and philosophical lexicon — and analyzes their role in shaping poetic meaning. Using lexical-semantic, stylistic, and linguopoetic methods, the research reveals the linguistic foundations of the poet's individual style.

Keywords: literary text, lexicon, poetic language, individual style, emotional-expressive units, symbolic lexicon, linguopoetics.

KIRISH

Badiiy adabiyot tili masalasi tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining tutash nuqtasida joylashgan dolzarb ilmiy muammolardan biridir. Yozuvchi asarining g'oyaviy-badiiy qiymati, avvalo, uning til vositalaridan qanday foydalanganligi bilan belgilanadi. Shu ma'noda, badiiy matn leksikasini tadqiq etish nafaqat muallifning individual uslubini aniqlash, balki muayyan davr adabiy tilining rivojlanish tendensiyalarini ochib berish imkonini ham yaratadi. Zamonaviy o'zbek adabiyotida o'ziga xos uslubga ega ijodkorlardan biri Xosiyat Bobomurodova bo'lib, uning asarlarida qo'llangan leksik birliklar alohida ilmiy tahlilni talab etadi.

Xosiyat Bobomurodova asarlari tili sodda, ravon va o'quvchi uchun tushunarli bo'lishi bilan ajralib turadi. Biroq bu soddalik yuzaki emas, balki chuqur semantik qatlamga ega leksik tanlov asosida shakllangan.

Yozuvchi badiiy niyatini ifodalashda adabiy tilning umumiy qatlamiga mansub soʻzlar bilan bir qatorda xalqona nutq birliklari, emotsional-ekspressiv boʻyoqli soʻzlar hamda ayrim hollarda dialektal va tarixiy leksik vositalardan ham foydalanadi. Natijada asarlarda hayotiylik, tabiiylik va obrazlilik kuchayadi.

Bugungi kunga qadar Xosiyat Bobomurodova ijodining gʻoyaviy-badiiy jihatlari haqida ayrim tadqiqotlar olib borilgan boʻlsa-da, uning asarlari leksikasining tizimli va kompleks tahliliga bagʻishlangan ilmiy ishlar yetarli darajada emas. Ayniqsa, yozuvchi tilida leksik birliklarning funksional yuklamasi, ularning badiiy matndagi semantik va stilistik vazifalari masalasi alohida oʻrganishni talab qiladi. Bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Mazkur tadqiqot Xosiyat Bobomurodova sheʼriyatida qoʻllangan leksik birliklarning semantik, stilistik va funksional xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan boʻlib, unda kompleks lingvistik metodologiya qoʻllandi. Tadqiqot obyekti sifatida shoira tomonidan yaratilgan “Bahor”, “Uzilgan gulga”, “Ishq”, “Tikan”, hamda boshqa sheʼrlar tanlab olindi. Tanlab olingan matnlar uzluksiz kuzatish usuli asosida oʻrganildi, yaʼni sheʼrlardagi leksik jihatdan ahamiyatli birliklar kontekst doirasida tahlil qilindi va ularning badiiy vazifasi aniqlashga harakat qilindi [1].

Metodologik asos sifatida leksik-semantik tahlil, stilistik tahlil, funksional yondashuv hamda lingvopoetik tahlil usullaridan foydalanildi. Leksik-semantik tahlil orqali soʻzlarning lugʻaviy maʼnosi, koʻchma maʼnoda qoʻllanishi, konnotativ boʻyoqlari aniqlanib, ularning semantik qatlamlari tavsiflandi. Stilistik tahlil asosida esa leksik birliklarning badiiy matndagi obraz yaratishdagi roli, emotsional-ekspressiv yuklamasi va estetik funksiyasi baholandi.

Funksional yondashuv muayyan soʻz yoki iboraning matndagi kommunikativ vazifasini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda shuningdek qiyosiy tahlil elementlaridan ham foydalanildi. Xosiyat Bobomurodova leksikasi zamonaviy oʻzbek adabiy tili meʼyorlari bilan qiyoslab oʻrganildi, bu esa shoira individual uslubining umumtil doirasida qanday shakllanganini aniqlashga yordam berdi.

Natijada shoira tilida umumadabiy birliklar ustuvor ekani, ammo ular emotsional, ramziy va xalqona boʻyoqlar bilan boyitilgani aniqlandi [2].

Adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, oʻzbek tilshunosligida badiiy matn leksikasini oʻrganish boʻyicha muayyan ilmiy anʼana shakllangan. Xususan, individual uslub, badiiy nutqning leksik qatlamlari, lingvopoetika masalalari koʻplab tadqiqotlarda yoritilgan. Bu ishlarda soʻzning nafaqat til birligi, balki estetik hodisa sifatidagi mohiyati taʼkidlanadi [3]. Biroq Xosiyat Bobomurodova ijodiga bagʻishlangan tadqiqotlar asosan adabiyotshunoslik yoʻnalishida olib borilgan boʻlib, uning sheʼriyati lingvistik nuqtai nazardan yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Xosiyat Bobomurodova sheʼriyati leksik jihatdan murakkab, koʻp qatlamli va semantik jihatdan sermazmundir. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, shoira badiiy nutqni tashkil etishda avvalo umumadabiy leksik fondga tayangan holda, uni tabiat, emotsiya, ramziy va falsafiy qatlamlar bilan boyitadi. Uning sheʼrlarida soʻz faqat maʼno tashuvchi birlik emas, balki estetik va maʼnaviy hodisa sifatida namoyon boʻladi. Shu bois Bobomurodova leksikasini tahlil qilish yozuvchining badiiy tafakkurini anglash bilan barobardir [4].

She'rlarda tabiat leksikasi eng faol qatlamlardan biridir. G'uncha, maysa, lola, kapalak, turna, quyosh, bulut, suv, tosh kabi so'zlar tizimli ravishda qo'llanadi va ularning har biri real predmetni emas, balki ruhiy holat yoki hayotiy jarayonni ifodalovchi poetik belgiga aylanadi.

Masalan, "Buncha nozik, mitti g'unchalar, qanday qilib ochilar, kular?" misralarida g'uncha hayotning boshlanishi, nozikligi va yashash jasoratining ramzi sifatida talqin etiladi. Bu yerda "ochilar" va "kular" fe'llari orqali biologik jarayon insonga xos ruhiy harakat sifatida tasvirlanadi. Natijada tabiat bilan inson o'rtasidagi chegaralar poetik jihatdan yo'qoladi.

Tabiat tasviri ko'pincha ichki kechinmalar bilan parallel beriladi. "Vujudimga kirar titroqlar" misrasida titroq so'zi nafaqat sovuq yoki hayajonni, balki ruhiy larzani ham ifodalaydi.

Bu yerda shoira tabiatdagi bahoriy uyg'onishni inson ruhidagi titroq bilan uyg'unlashtiradi.

Shunday qilib, leksik birliklar ikki darajada ishlaydi: referensial va emotsional [5].

Bobomurodova leksikasining muhim xususiyatlaridan biri emotsional-ekspressiv qatlamning kuchliligidir. "Telba qilar mingta Xosiyatini" misrasida ishq aqlni egallovchi, insonni o'zidan chiqaruvchi kuch sifatida beriladi. "Telba qilar" fe'li keskin, kuchli emotsional bo'yoqqa ega bo'lib, muhabbatni ideallashtirishdan ko'ra uni mavjudotni larzaga soluvchi hodisa sifatida tasvirlaydi [6]. Bu usul shoira lirikasiga samimiylik va psixologik chuqurlik bag'ishlaydi.

Shoira leksikasida ramziy birliklar alohida o'rin tutadi. "Tangrim, so'zdan aylama judo, hayotimdan o'limimgacha so'z" misralarida so'z tushunchasi nutq birligi emas, balki mavjudlik mazmuni sifatida talqin qilinadi. So'z — yashashning sharti, shaxsning borlig'i, xotiraning kafolati sifatida ifodalanadi. Bu yerda leksik birlik metafizik ma'no kasb etadi.

Shoiraning falsafiy qarashlari umumlashtiruvchi leksika orqali ifodalanadi. "Yashaganing sari kamdir bu dunyo, anglaganing sari g'amdir bu dunyo" misralarida kam va g'am so'zlari hayot paradoksini ochadi: inson qancha ko'p yashasa, shuncha kamlikni his qiladi; qancha ko'p anglab yetsa, shuncha iztirob sezadi. Bu yerda oddiy sifatlar falsafiy kategoriyaga aylanadi [7].

Ikkinchi shaxsga murojaat shakli shoira leksikasining muhim stilistik belgilaridan biridir.

"Nega buncha jimsiz, buncha xotirjam, bahor kelmadimi Sizlar tomonga?" misralarida Siz olmoshi poetik dialog yaratadi. O'quvchi bevosita suhbatga tortiladi va matn ichki monologdan kommunikativ makonga aylanadi.

Axloqiy baholovchi leksika "Uzilgan gulga" she'rida ayniqsa faol. "Seni kim majburladi, ko'nglim uchun o'lmoqqa?" misrasida o'lmoq fe'li biologik o'lim emas, axloqiy qurbonlik ramziga aylanadi. Gul uzilishi zo'ravonlik sifatida talqin qilinadi va tabiatga nisbatan etik munosabat muammosi ko'tariladi [8].

Bobomurodova leksikasida so'z tanlash jarayoni intuitiv emas, balki ma'naviy mas'uliyatga asoslangan. Shoira har bir birlikni faqat mazmun uchun emas, balki uning axloqiy, hissiy va estetik yuklamasini hisobga olib qo'llaydi. Shu sababli uning she'rlari til jihatdan sodda bo'lsa-da, semantik jihatdan murakkabdir.

XULOSA

Ushbu maqola Xosiyat Bobomurodova she'riyati leksikasining semantik, stilistik va funksional xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, shoira ijodida qo'llangan leksik birliklar tasodifiy tanlanmagan bo'lib, ular muayyan badiiy va ma'naviy vazifani bajaradi. Bobomurodova she'riy tilining asosini umumadabiy leksika tashkil etadi, biroq bu qatlam emotsional-ekspressiv, ramziy va falsafiy birliklar bilan uyg'unlashgan holda ishlatiladi.

Natijada matn sodda va ravon bo'lishi bilan birga, semantik jihatdan chuqur va ko'p qatlamli mazmun kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida shoira she'rlarida tabiatga oid leksikaning alohida o'rin tutishi aniqlandi. Tabiat obrazlari orqali inson ruhiy holati, ichki kechinmalari va hayot haqidagi falsafiy qarashlar ifodalanadi. Emotsional-ekspressiv birliklar esa lirikaning psixologik ta'sir kuchini oshirib, o'quvchi bilan badiiy matn o'rtasida hissiy yaqinlikni ta'minlaydi. Ramziy leksika yordamida so'z, ishq, hayot va o'lim kabi tushunchalar badiiy umumlashtirish darajasiga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bobomurodova X. Samarkandga maktublar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2001. — 120 b.
2. Bobomurodova X. Qalb titrog'i. — Toshkent: Sharq, 2004. — 96 b.
3. Bobomurodova X. Vatan yagonadir. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. — 110 b.
4. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvistikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2008. — 214 b.
5. Mahmudov N. Til va adabiy uslub. — Toshkent: Fan, 2009. — 198 b.
6. Rasulov R. Lingvopoetika asoslari. — Toshkent: Mumtoz so'z, 2012. — 180 b.
7. Quronov D. Adabiy matn tahlili asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2015. — 220 b.
8. Abdullayeva M. She'riy matnda ramziy leksika masalasi // Til va adabiyot ta'limi. — 2018. — №2. — B. 33–38.